

aj vo vonkajších, respektíve zmyslových objektoch, čiže v prírode. To neobsahuje v sebe protirečenie, ale iba istý problém. Rozriešiť ho pomocou pojmu prírody ako javu prichodí teórii poznania. Historik zotrúva na tom, že telá a prostredie jeho historických osôb existujú takisto ako úplná súvislosť ich vedomia. Biológ i antropológ pracujú pokojne, opierajúc sa o tieto svoje predpoklady. Všetky empirické vedy žijú vo viere v túto empiricky zdôvodnenú schému zmyslových objektov a v nich sa prejavujúcich duchovných procesov, vo viere v súvislosť vedomia v každom ľudskom tele.

#### 4.

Ešte musíme rozobrať poslednú námietku vyslovenú proti súvislosti duchovných vied ako celku, odlišujúceho sa od poznávania prírody. Táto námietka znie: metóda psychológie je načisto metódou prírodných vied! Aj keby to bola pravda, neobsahovalo by to nijaký argument proti deleniu na prírodné a duchovné vedy. Nikto nezatracaje také delenie prírodných vied, kde sú ako členy obsiahnuté astronómia a biológia, hoci astronómia popri svojich teóriách zahrnuje aj mapy Mesiaca, čiže čiru deskripciu niečoho singulárneho, zatiaľ čo biológia so všeobecným učením o živočíšnych funkciách spája aj opis a zadelenie na triedy živočíchov. Je teda správne združovať vedy, ktoré majú rozličné metódy, ale spôsobilo by to veľký zmätok, keby sme v konečnom rozdelení odtrhli od seba také vedy, ktoré patria do jedného z dvoch veľkých systémov obsahov, čiže do systému vonkajších priestorových objektov alebo do systému duchovných procesov a keby sme takto základnú vedeckú disciplínu, psychológiu, oddelili od ostatných, ktoré všade potrebujú živý vzťah k nej. Predpoklad tejto argumentácie však nie je správny, pretože metóda psychológie vôbec nie je „od začiatku do konca“ metódou prírodných vied. Akože by aj moh-

la! Veď predsa všade je metóda poznania podmienená obsahom. Windelband sám vidí cieľ prírodovedného myslenia v zákone, cieľ historického bádania, ktoré treba odlišiť od prírodovedného, vidí v individualite, keďže dejinné vedomie v individuálne stvárňovanom duševnom živote vidí samostatnú hodnotu. No práve hodnotenie individua, deskripcia singulárneho, porovnávanie príbuzného, čiže i kauzálne pozorovanie zamerané na singularitu, odstupňovanie a príbuznosti, ktoré je neoddeliteľné od opravdivej histórie, je evidentne spoločné tak pre psychológiu, ako aj pre históriu. A o ďalších príbuzných črtách, ktoré vykazuje psychologická metóda, s postupom iných duchovných vied, ako aj o momentoch, ktorými sa líši od metód prírodovedných, budeme hovoriť neskôr.

#### 5.

Windelband chce rozdelenie na duchovné vedy a prírodné vedy, ktoré vychádza z odlišnosti obsahu, nahradíť iným, ktoré by bolo založené na „formálnom charaktere ich poznávacích cieľov“. „Jedny hľadajú všeobecné zákony, druhé zasa zvláštne historické fakty.“ Vedecké myslenie je u jedných nomotetické, u druhých idiografické. Prírodné vedy a psychológia tvoria jednu najvyššiu triedu vied, ostatné vedy tvoria druhú. A v tomto pozmenenom zmysle treba narábať v ďalšom pri rozlišovaní prírodovedných a historických disciplín.<sup>1</sup>

Pochopiteľne som vo svojom úvode do duchovných vied dôrazne a obšírne rozviedol rozdiel medzi prírodovedným a historickým myslením, z ktorého tu Windelband vychádza. Ak som však na základe viet, v ktorých úplne súhlasím s Windelbandovými peknými vývodmi, nedošiel k záverom podobným ako on, a nedo-

<sup>1</sup> Windelband, Geschichte und Naturwissenschaft, s. 25, 26.



chádzam k nim ani dnes, vedú ma nasledujúce úvahy. Windelband sa na jednom mieste vyjadruje takto: v prírodných vedách, vrátane psychológie, „myslenie smeruje od konštatovania zvláštneho k poznávaniu všeobecných vzťahov, zatiaľ čo v histórii sa zastavuje pri láskyplnej výpovedi o zvláštnom“.<sup>2</sup> Veľmi správne, ale to je iba jedna stránka pravdy. Pretože podľa takto definovaných a v iných pozíciách takisto presne vyjadrených znakov historických a prírodných vied by sme potom práve tak ako psychológiu museli aj ekonómiu, ktorá skúma zákony hospodárskeho života, zaradiť medzi prírodné vedy. Už tým by sa zrušilo členenie, podľa ktorého prírodné vedy a psychológia tvoria jednu triedu a všetky ostatné vedy zasa triedu druhú. A čo potom, ak lingvistika skúma napr. dôsledky princípu analógie na zmeny hlások alebo ak estetika sa pokúša prebádať zákonité pôsobenie fantázie na pôde daných prírodných foriem? Tieto systematické duchovné vedy rozvíjajú uniformity, zákonité vzťahy, i keď sa im to zatiaľ ešte nepodarilo v takom rozsahu, ako by sme si želali. A o objavenie takých zákonitých vzťahov ide v konečnom dôsledku všetkým odborom aj ostatných systematických duchovných vied. Vládne i v nich podradovanie zvláštneho všeobecnému. Podľa toho by potom prírodnej vetve poznania pripadli všetky všeobecné vedy systematických duchovných vied. A zasa na druhej strane, podľa takého predpokladu by potom do historickej vetvy boli zaradené všetky tie vedy, ktoré opisujú niečo singulárne alebo niečo, čo je spoločné pre istú obmedzenú historickú oblasť, napr. oblasť indogermánskych jazykov alebo naturálneho hospodárstva. Tým by sa systematické duchovné vedy roztrhli vo dvoje.

Keby sa toto z akéhokoľvek dôvodu odmietlo, musel by potom dejepis sám pre seba tvoriť druhú triedu. Čiže prvú triedu by takto tvorili všetky vedy okrem

<sup>2</sup> Tamže, s. 30.

jedinej historickej disciplíny, ktorá by musela tvoriť druhú triedu. Ostala by potom voľba iba medzi týmito dvoma rovnako nemožnými najvyššími triedami vied. A okrem toho história, ako ju reprezentuje Polybius, Machiavelli, Montesquieu, Tocqueville, Taine alebo u nás Nietzsche, v ktorej sa odkrývajú uniformity v pôsobení vonkajších okolností a historických síl na jednotlivé historické javy, je vnútri samej historickej vedy inštanciou, ktorej úlohou je vyvracať predovšetkým takéto abstraktné vydeľovanie poznania uniformného a opisu singulárneho.

Práve v spojení všeobecného a individualizácie spočíva najvlastnejšia podstata systematických duchovných vied, ktoré hľadajú príčinné relácie, podmienujúce túto individualizáciu, ako aj stupne, príbuznosti a typy historického života ľudí. Tieto príčinné relácie, ktoré sú napríklad základom rozdielnosti mravného ideálu alebo básnickej techniky, musíme dávať do vzťahu so všeobecnými pravdami vyplývajúcimi z mravného života alebo z básnickej techniky. Ak roztrhneme túto súvislosť, rozrežeme napoly i systém poznania každej duchovnej disciplíny, či už ide o systém poznania mravného života, alebo poézie či hocičoho iného. Naproti tomu k správne mu náhľadu dospejeme ihneď, ak sa budeme pridržiavať vo všetkých duchovných vedách spojenia *uniformít* ako základne a z nej vyrastajúcej *individualizácie* a spojenia *všeobecných teórií* a *porovnávacieho prístupu*. Dospieť k takému spojeniu i v rámci psychológie — to je práve cieľ našej štúdie.

Som presvedčený, že sa uplatní delenie podľa princípu obsahu, podľa ktorého duchovné a prírodné vedy tvoria dve hlavné triedy, a tým sú potom stupňovite podriadené užšie systémy obsahov. Ak chceme spoznať skutočnosť, musíme nájsť vzťahy v tom, čo je spojené povahou obsahov. Preto nesmieme roztrhať skupiny, v ktorých jestvuje obsahová rovnorodosť. Musíme vymedziť také oblasti, v rámci ktorých sa vďaka ich



rovnorodosti dá vymedziť čo možno najviac a čo možno najobsiahlejších výpovedí. Preto je obsahové členenie vied v záujme ich samých, keďže slúži rozmnožovaniu právd. Nevieť, či by z hľadiska tohto cieľa bolo prospešné, keby sme tie časti duchovných vied, ktoré čo do metódy vykazujú príbuznosť s poznávaním prírody, zaradovali do prírodných vied. Naproti tomu sú zrejmé nevýhody, ktoré by malo za následok vytrhnutie histórie zo systematických duchovných vied, respektíve odtrhnutie všeobecných častí duchovných vied od tých, ktoré sú zamerané na singulárne a jeho porovnávanie, pokiaľ by vôbec takéto úpravy vedeli narušiť prirodzené vnútorné vzťahy.

## II. Metódy

### Rovnorodosť ľudskej prirodzenosti a individualizácia

S obsahovým rozdielom medzi duchovnými a prírodnými vedami kráča ruka v ruke rozdiel ich metód. Toto sa od známej záverečnej kapitoly v Millovej Logike často popieralo. Niektorí totiž tvrdili, že prírodovedná metóda je metódou všeobecnou. Toto tvrdenie o všeobecnosti je iba výrazom dočasnej prevahy prírodovedného ducha.

Všimnime si najprv, čo je na tom tvrdení pravdivé. Zmeny, ktorými prešli metódy v rozličných obdobiach, sú obrovské. Moc, akú mala pokojná, akoby ontická substancializujúca schematika sveta v spojitosti s predpokladom takého usporiadania stvárňujúcich psychických síl, ktoré sa manifestujú vo formách a pohyboch univerza, nad najväčšími gréckymi duchmi, delí ich oveľa hlbším predelom od nášho moderného myslenia, aký jestvuje medzi metódami dnešného prírodovedca a súčasného psychológa či lingvistu. Ešte väčší je kontrast medzi scholastickým a moderným myslením. My sa cítime predovšetkým modernými a o tento pocit sa

delíme i s ostatnými. Každý z nás vie, že poznanie reálneho možno odvodiť iba zo skúsenosti. Každý má sklón položiť si pri istých problémoch otázku, či by sa nedali riešiť experimentálne. Každý sleduje i tú najvzdialenejšiu možnosť, či by sa nedal vytvoriť kvantitatívny výraz istého príčinného vzťahu. A niet medzi nami nikoho, kto by nebol šťastný, keď sa mu podarí dať istý okruh faktov alebo uniformít do vzťahu k veľkým a základným pojmom matematiky či mechaniky, za ktoré vďačíme prírodovedcom a filozofujúcim prírodovedcom od Galileiho až po Roberta Mayera či Helmholtza. A keďže sa tento nový typ vedeckej osobnosti, tento moderný druh poznávacej metódy sformoval najprv v prírodných vedách, možno označiť tento charakter modernej metódy za prírodovedný. Vďaka náskoku, ktorý má aplikácia metód v oblasti prírodných vied, bude čerpať psychológ, lingvista alebo estetik ustavične živé podnety z analógií svojich problémov s problémami prírodovednými. Často sa bude spytovať, či možno preniesť do jeho vlastnej oblasti istý prostriedok prírodovedca alebo jeho metódu, ale nikdy nebude bez úžitku pre vlastné práce čítať klasické knihy veľkých bádateľov prírody.

Zatiaľ čo sú tieto črty spoločné vedeckým pracovníkom našej epochy, vidíme zároveň i to, že ich výskumné metódy sú rozdelené podľa dvoch veľkých oblastí, v ktorých pracujú.

Už sám *habitus bádateľa* je v týchto dvoch oblastiach úplne odlišný. V obidvoch potrebuje pravý bádateľ vytrvalo školiť svoju pozorovaciu schopnosť, svoje umenie vidieť, zbierať a triediť (sichten). Umenie pozorovať vonkajšie objekty však prírodovedcovi dáva celkom iný duchovný postoj, ako to vyplýva z historického znovuprežívania, z prehĺbeného psychického vžívania sa do ľudskej alebo historickej situácie. Aký rozdielny bol preto vedecký charakter Jacoba Grimma, Niebuhra či Rankeho od charakteru Liebiga, Kirchhoffa či Helmholtza! To, čo sa prejavuje ako rozdiel osobného uspo-